

Välfärds- brotten bryter mot samhälls- kontraktet

Lena
Furmark

Hon är sjuksköterska och statsvetare med bakgrund i offentlig sektor, politik och näringsliv. Hon är ansvarig för välfärdspolicy på Svenskt Näringsliv.

SKÖTSAMHET, STRÄVSAMHET, OCH viljan att göra rätt. Att inte ligga någon till last om man kan försörja sig själv. Berättelsen om den framväxande välfärden i Sverige är i hög grad en berättelse om gemensamma värderingar.

I generationer har dessa värderingar varit självklara, i stort sett oavsett partitillhörighet och socioekonomi. De tillitsbaserade välfärdssystemen har fungerat genom delade värderingar och ett gemensamt samhällskontrakt.

Vi har förutsatt att en läkare som skriver ett sjukintyg talar sanning, liksom patienten som beskriver sina symtom och ber läkaren om detta intyg. Vi har förutsatt att människor som söker personlig assistans gör det för att de behöver assistansen, liksom att de anhöriga som arbetar som assistenter ger rätt stöd till rätt person. Likaså har vi förutsatt att kommunens biståndshandläggare beviljar hemtjänst till dem som behöver det och att utföraren av hemtjänst och medarbetarna levererar utifrån detta behov.

Det senaste decenniet har inneburit ett smärtsamt uppvaknande till att dessa grundläggande värderingar inte delas av alla som befinner sig inom Sveriges gränser. I stället har välfärdssystemen utnyttjats på de mest samvetslösa sätt av kriminella, samtidigt som politiken och samhällets institutioner har stått handfallna.

Äldreomsorgen är lyckligtvis inte lika hårt drabbad som andra delar av välfärden. Men för att den inte ska bli nästa stora arena för kriminella, och för att en av samhällets sköraste grupper inte ska fara illa, krävs en ökad medvetenhet om välfärds-kriminalitetens mekanismer.

Systemhotande infiltration

I takt med att allt fler samhällsinstitutioner har drabbats av systemhotande kriminalitet har den svenska tilliten bytts ut mot vaksamhet. För en tid sedan varnade Säkerhetspolisen för att kriminella gäng har nästlat sig in i politiken.¹ Men risken för infiltration är störst på den kommunala nivån.

Polisen har tidigare beskrivit hur kriminella inte bara har infiltrerat flera kommuner, utan även myndigheter som Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan.² Anställda har tvingats sluta eller sagt upp sig efter att det har framkommit att de haft relationer med eller läckt information till kriminella.

Problemen inom personlig assistans är kända sedan länge. I april 2025 slog Ekobrottsmyndigheten, i samverkan med polisens insatsstyrka, Inspektionen för vård och omsorg och Skatteverket, till mot ett nätverk av bolag i Göteborg.³

Ett reportage i Uppdrag Granskning visade nyligen hur kriminella nätverk i dag använder skolvalet som ett verktyg för att befästa sin makt, kontrollera narkotikaförsäljning och skydda sina egna.⁴

Allt detta äventyrar inte bara tilliten. Kriminaliteten är direkt systemhotande. Dessutom skapas en ojämlig spelplan för de tusentals seriösa företag som varje dag gör välfärden bättre.

1 <https://www.svd.se/a/Rz4Wrr/sapochefen-gangen-vill-infiltrera-overallt>

2 <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/qAnQWO/polisen-sa-infiltrerar-klanernas-mullvadar-samhallet>

3 Tillslag mot grova ekobrott kopplade till vårdbolag, Ekobrottsmyndigheten 2025.

4 <https://www.svt.se/nyheter/granskning/ug/kriminella-utnyttjar-skolvalet-for-att-behalla-makt-over-drogforsaljning>

Ingen vill behöva konkurrera med kriminella.

Företagare, medarbetare och experter har i årtal varnat för utvecklingen, pekat på kryphål och föreslagit nödvändiga lagändringar. Redan i december 2021 varnade Vårdföretagarna den dåvarande regeringen om behovet av en begränsning av anhörigassistansen. Trots enträget visselblåsande har det gått alltför långsamt att få politiskt fokus på problemen.

Slå tillbaka mot de kriminella

Uppvaknandet har skett, även om det kommer sent. Nu görs det också försök att samlas för att ta itu med den nya verkligheten. Allt fler heliga kor slaktas. Det finns säkert några kvar, men det finns hopp.

Regeringen har både tillsatt utredningar och tilldelat uppdrag för att få bukt med problemet. Den försöker även komma åt det på andra sätt. Men det krävs ännu fler breda och kraftfulla insatser för att slå tillbaka mot den organiserade brottsligheten. Några av dessa åtgärder presenteras nedan.

Högre straffskala för systemhotande välfärdsbrott

Ekonomisk brottslighet, infiltration och brott som utnyttjar välfärdssystemen är synnerligen allvarliga. Det finns en extra dimension i brotten: de är systemhotande och bidrar till allvarligt undergräva samhällskontraktet. Straffskalan för systemhotande brott mot välfärdssystemen bör ligga betydligt högre än i dag.

Nolltolerans mot välfärdsbrott

Personer och företag som har gjort sig skyldiga till systemhotande välfärdsbrott ska aldrig mer få verka inom välfärden. Här krävs permanenta näringsförbud.

Ökad informationsdelning

Ett stort hinder för arbetet mot välfärdsbrott är att viktig information ofta har omfattats av sekretess. Det försämrar möjligheterna till effektiv tillsyn och välgrundade tillståndsbeslut. Regeringen har aviserat ett arbete för att häva sekretessen mellan myndigheter. Det är ett viktigt steg i rätt riktning.⁵ Utbetalningsmyndigheten bör även få tillgång till polisens underrättelser om gängkriminella.

Större möjligheter till bakgrundskontroller

En utredning föreslog nyligen ökade möjligheter för kommuner att göra utökade registerkontroller vid anställning till kritiska befattningar.⁶ Regeringen bör gå längre och även se över förutsättningarna att ge alla huvudmän, oavsett driftsform, möjligheter till återkommande registerkontroller även under pågående anställning. Detta skulle göra det möjligt att upptäcka om anställda, under pågående anställning, har blivit dömda för brott, fått ekonomiska svårigheter eller på andra sätt kan vara särskilt mottagliga för otillåten påverkan. Inte minst i barn- och ungdomsverksamheter bör arbetsgivare ges möjlighet till regelbunden uppföljning av medarbetarna.

5 <https://www.dn.se/sverige/regeringen-hav-sekretessen-mellan-myndigheter/>

6 Ds 2024:24: Utökade registerkontroller vid anställning i kommun.

Sätt stopp för assistansfusket

Det är utmärkt att regeringen har tillsatt en utredning för att stoppa assistansfusket, men flera delar borde kunna utredas betydligt snabbare. Det bör också införas ett förbud mot att sitta på ”dubbla stolar” exempelvis genom att driva ett assistansbolag som god man åt en anhörig som man också arbetar för som personlig assistent. Tillståndsplikten för assistans bör omfatta alla assistansverksamheter, och det bör bli omöjligt att tjäna pengar på att sälja tomma bolag med tillstånd.

Skarpare tillståndsprövning

Såväl näringslivsföreträdare som Inspektionen för vård och omsorg (IVO) och Ekobrottsmyndigheten har lyft fram brister i de regelverk som styr tillståndsprövning av företag i välfärden. Det finns ett behov av skarpare tillsyn, oavsett om huvudmannaskapet är offentligt eller privat. För att skydda kommuner, regioner och seriösa företag måste både regelverken och tillsynsmyndigheternas resurser och befogenheter ses över. Regeringen har aviserat två stora utredningar – kring tillståndsplikt i hälso- och sjukvård samt ett antal åtgärder inom personlig assistans – för att stävja välfärds kriminaliteten. Detta är mycket välkommet.

Debatten har kidnappats

Det är skadligt när välfärds kriminalitet används som slagträ i en politisk kampanj för att minska antalet privata aktörer i välfärden och ta hem verksamheter i egen regi. Med slagord som

”ta tillbaka kontrollen” och genom att beskriva Sveriges välfärds-system som ett ”marknadsmislyckande” skapas dimridåer kring den verkliga problematiken. Men kriminaliteten är inte ett marknadsmislyckande, utan ett politikmislyckande. Den utspelar sig på en arena där politiken sätter regelverken kring upphandling, tillsyn och uppföljning.

Ett annat argument för att ta hem verksamheter i egen regi handlar om samhällsberedskap. Det finns en föreställning om att beredskap, styrning, ledning och kontroll på något avgörande sätt skulle förbättras enbart genom att inrätta offentliga monopol. Men det överensstämmer illa med verkligheten.

De senaste åren har det offentliga sårbarhet och oförmåga i kris och beredskap åskådliggjorts, gång på gång. Många minns säkert snökaoset på väg E22, där en rad myndighetsmisstag gjorde att en bilkö på över 1 000 fordon fastnade i kyla och mörker. Det var ett kaos som det tog 38 timmar att lösa upp medan Trafikverket och Räddningstjänsten diskuterade vem som var ansvarig. Ett annat färskt exempel är Lantmäteriet som under lång tid lät försvarshemligheter ligga öppna för bland annat främmande makt att ta del av.

Trots dessa exempel, och många liknande, tas det osäkra omvärldsläget ändå som intäkt för att flytta fram den offentliga maktens positioner. Idén går ut på att allt fler resurser ska allokeras centralt och den politiska kontrollen tas tillbaka av beredskapsskäl. Detta sker på bekostnad av den fria marknaden, det vill säga individer och företagsamhet. Denna ideologiserade tankefigur har svagt stöd i verkligheten.

Samhället är större än staten

Hela samhället måste samarbeta gemensamt för att stoppa kriminalitet och stärka beredskapen. Samhället är mycket större än enbart staten och den offentliga sektorn.

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap deklarerar till exempel att ett starkt och stabilt näringsliv utgör den bästa förutsättningen för att staten ska kunna säkerställa Sveriges förmåga att vid fredstida kriser förse befolkningen med de varor och tjänster som behövs för dess överlevnad.⁷ Det är i en väl fungerande vardag som grunden läggs för Sveriges förmåga att hantera kriminalitet, kriser och krig. Här spelar företagen en avgörande roll.

Både den omfattande samhällsförändring som Sverige har genomgått och vår oroliga omvärld ställer helt nya krav. Bara genom att möta de kraven kan vi värna det långsiktiga förtroendet för den gemensamma välfärden.

Den organiserade brottsligheten finns nu i alla delar av samhället och vi lever i en orolig tid. Därför måste alla goda krafter samarbeta. De kriminella ska bort från välfärden. Seriösa företag ska inte behöva konkurrera med kriminella. Förtroendet för de svenska välfärdssystemen måste värnas. Vi kan påbörja återuppbyggnaden av det öppna högtillitssamhälle som har gjort Sverige framgångsrikt genom mångfald, innovation och tillväxt. Genom att se verkligheten som den är kan vi hitta lösningar för att förändra den.

⁷ <https://www.msb.se/sv/amnesomraden/krisberedskap--civilt-forsvar/beredskap-for-aktorer/beredskap-for-foretag/foretagen-ar-en-viktig-del-av-beredskapen/>

Policyförslag:

- För att stoppa brottsligheten som undergräver samhällskontraktet måste straffen för systemhotande välfärdsbrott skärpas. De som döms behöver beläggas med permanent näringsförbud så att de aldrig kan verka inom välfärden igen.
- För att förhindra fler kriminella från att infiltrera staten behöver det bli enklare att göra löpande bakgrunds-kontroller. Alla huvudmän, oavsett driftsform, borde få möjligheten att göra registerkontroller även under pågående anställning.

I dagens äldreomsorg är kroppen svag och byråkratin stark. Regler och rutiner har tagit platsen för ansvar och förtroende.

Denna antologi är en handbok för alla som vill förändra svensk äldreomsorg på riktigt. Författarna visar hur vi kan gå från förmyndarskap till frihet, från styrning till tillit. De presenterar reformer som gör omsorgen rättighetsbaserad, mer effektiv och värdig – där individen, inte systemet, står i centrum.

Vem bestämmer när jag ska gå och lägga mig? är en bok om hur frihet, värdighet och effektivitet behöver väga tyngre än idag.

En antologi med **Hanne Kjöllér**, sjuksköterska och författare, **Magnus Jegermalm**, professor, **Anna Tenje**, äldre- och socialförsäkringsminister med flera.

Synaps är en partipolitiskt oberoende, marknadsliberal tankesmedja om sjukvård och omsorg, grundad 2023.

